

101-102

Spiró György az irodalom mai állapotáról

Mihancsik Zsófia interjúja

120

– *Hogy érzi magát az irodalmi életben? Miféle közeget jelent ez a maga számára?*

– Nem tudom, milyen az irodalmi közélet, mert nem veszek részt benne. De ez korábban is így volt. Voltak barátok, és voltak haverok. A barátok nagy része megmaradt, a haverok lekoptak. Emlékszem, még a nyolcvanas évek elején volt néhány viharos írószövetségi közgyűlés, ahol ilyen-olyan ügyekben összeesküdünk például Czakó Gáborral, **Eörsi Istvánnal**, de én akkor sem vettem ezt nagyon komolyan. Aztán 89 után ez az egész értelmét veszítette. Természetesen most is értelme lenne valamiféle írószakszervezetnek – tudom, hogy van több is –, de csak olyannak, amelyik valóban védené az írók érdekeit, például a kiadókkal szemben. De hát ilyen védelem nincs – valószínűleg jogilag nem is lehetséges ma Magyarországon –, a szerveződéseknek gazdasági és érdekvédelmi értelmük nincs, és bár néha tulaj-

donítanak politikai értelmet a különböző csoportosulásoknak, nekem az nem tesz szik, tehát nem veszek részt bennük.

– *Miért nem?*

– Mert mióta az eszemet tudom, mindig azért küszködtem így vagy úgy, hogy az irodalom szabaduljon meg a politikától. Nem szabadult meg, sem a Kádár-rendszerben, sem újabban. Úgyhogy én továbbra is viszonylag magányos szabadságharcot folytatok azért, hogy az irodalom az esztétikum szférájában maradjon, és ne kerüljön be a napi politikába. Természetesen a világon mindenütt vannak klikkek, csoportosulások, és ezeknek mindenütt vannak kapcsolataik különféle politikai pártokhoz vagy csoportosulásokhoz, vannak kijárók, vannak írók, akik politikai megrendelésre követik el, amit elkövetnek, de ez engem nem érdekel.

– *Ennek a kapcsolatrendszernek anyagi okai vannak?*

– Sokféle oka van, de anyagi okai ré-

gebben is voltak. Hiszen a Kádár-rendszerben elég jól megfizettek bizonyos írókat. Minket nem, tehát az én nemzedékem ebből szerencsésen kimaradt. Későn eszmélt a hatalom, későn próbált minket „adoptálni”, és akkor már elég könnyű volt ezeket a kísérleteket kivédeni. Ha öt-tíz évvel korábban születtem volna, valószínűleg én is sokkal nehezebben úszom meg ezt. Ma kétségkívül nagy a kenyérharc, beszűkültek a publikációs lehetőségek, tehát megérem azokat, akik kapkodnak fűhöz-fához. Már csak azért is, mert korábban eléggé el volt kényeztetve a magyar író-társadalom egy része, az, amelyiket hivatalosan adtak ki, mert túl azon, hogy sok pénzt kaptak, elhittették velük – egyébként a fiatalabbakkal is –, hogy meg lehet, sőt érdemes is megélni az irodalomból. Akik elhitték, nagyon rosszul jártak. Egy-két kivételtől eltekintve – azoktól, akiknek nyugati kiadók és ügynökeik vannak – az írók zöme ma is úgy gondolja, hogy az írásból meg kéne tudni élnie. Én ezt sohasem hittem. Ellenkezőleg: amikor elvégeztem az egyetemet, azonnal állásba mentem, és hosszú ideig, több mint két évtizedig két állásom is volt, hogy meg tudjak élni, és csak a harmadik műszakban írtam. Ezt azért csináltam, még akkor is, amikor éppen meg tudtam volna élni az írásból, mert szabad akartam lenni, el akartam érni, hogy ne kelljen publikálási kényszerben, tehát pénzért írnom. Tulajdonképpen egyfajta rabsággal vásároltam meg az írói szabadságomat. Úgy gondolom, megérte. Mára annyiban változott a dolog, hogy két állás már nem elég a megélhetéshez, tehát csak negyedik műszakban tudok írni. De elvi változás nincs.

– *Rosszul látom, hogy azokért az írókért, akiket az irodalmi és olvasói közvélekedés ma is jó írónak tart, most is verseng az a két-három kiadó, amelyek élő magyar irodalmat ad ki?*

– Nem versengenek. Van egy-két nagynevű író, akinek van állandó kiadója, de a többségnek sincsen, nagyon

jó íróknak sincsen. Nekem nincs, és nem is várom el, hogy legyen. A Helikonnal ugyan volt életműszerződés, de azt még az előző igazgató kötötte velem, és ott arról volt szó, hogy sok könyvem újra meg fog jelenni. Ezt a szerződést aztán az új igazgató fölbontotta, de nemcsak az enyémet: az összes író ki-rúgták a Helikontól. Úgyhogy most nincs állandó kapcsolatom egyetlen kiadóval sem. Ha presztízsszempontról nézem a dolgot, akkor persze fölhordad bennem az írói büszkeség, hogy hogy lehet ez, hisz vagyok én olyan író, mint... és sorolhatnám, de igazából nem vagyok kétségbeesve, mert ez természetes állapot.

– *Hogy helyes minden művön újra és újra megmérni egy író publikálási lehetőségeit, így érte?*

– Nem, nem ezért, hanem azért, mert ez továbbra is bizonyos fokú szabadságot jelent: továbbra se illek bele ilyen-olyan irányzatokba, tehát valószínűleg nem adtam még el a lelkemet. Ez egy külső visszajelzés.

– *És ha nem az irodalmi élet intézményi részét nézi, hanem az intellektuális színvonalát? Hogy látja, van-e értelmes beszéd irodalomról vagy az irodalom kapcsán bármiről?*

– Természetesen van, magánlakásokban, baráti társaságokban. Csak ez nem publikus. Lehet, hogy jobb lenne a nyilvános szféra, ha jobbak lennének a folyóiratok, ha jobb minőségű írások lennének meg, akár kritikák, akik eredeti szépirodalmi művek – bár valószínűleg nem kevesebb a jó mű, mint régen. Időnként nagyszerű verseket, novellákat, elemzéseket lehet olvasni itt-ott elszórva. Érdekes, hogy nagyon sok jó verset olvasok, névtelen fiataloktól. Az más kérdés, hogy pillanatnyilag a közeg nem érzékeny ezekre a művekre. Megcsappanni látszik az érdeklődés a szépirodalmi művek iránt – átmenetileg, én nem vagyok pesszimista –, ezért nagyon kis példányszámban jelennek meg az irodalmi folyóiratok is, a könyvek is: így aztán semmi sem kelt igazán visszhangot. Ha valaki ma írna egy

olyan nagyságrendű művet, mint *A Karamazov-testvérek*, a kutya se venné észre. A szellemi újdonságok és mélységek iránt egyelőre nincs igazán érdeklődés. De ez nem magyar jelenség. Tavasszal voltam Prágában meg Litomezicében, egy nagyon érdekes konferencián, ahol filozófusok, kiadók, dramairók, mindenféle művészek voltak jelen. Az egyik nagy cseh magánkiadó tulajdonosa és igazgatója, aki évente ezer címet ad ki és százan dolgoznak nála, elmondta nekem, hogy Csehországban sokkal rosszabb a helyzet, mint Magyarországon, mert egy Skvorecky-típusú, nagyon neves és Nyugaton élő író új művét ma náluk maximum háromszázötven ember veszi meg. Magyarországon azért egy ilyen nagyságrendű író kétezer példányban elmegy! És lakosságát tekintve ugyanakkora a két ország. Sőt azt is elmondta, hogy felmérést végeztek arról, mi történik egy szépirodalmi művel, ha nagyon erősen reklámozzák. Az derült ki, hogy mindössze négy-öt példánnyal lehet többet eladni belőle. Nem érdemes tehát reklámozni, kidobott pénz. Ez azt jelenti, hogy valószínűleg az irodalom és a művészetek iránti érdeklődésben, ami feltűnően magas volt korábban a szocialista országokban, volt valami mesterseges elem, illetve volt valami olyasmi, amit maguk a befogadók sem láttak tisztán: hogy ez az érdeklődés valójában jórészt politikai jellegű volt. És abban a pillanatban, ahogy a politika elpárolog, és áttevődik más síkokra, maga a művészet iránti érdeklődés is semmivé foszlik. Ebből a szempontból már pontosan olyanok vagyunk, mint a Nyugat, hiszen ott is ez a helyzet: New Yorkban egy Nobel-díjas író műveit ötezer példányban lehet eladni. Ez most így van, ezt tudomásul kell venni. Valamiféle kvázivallásos befogadói irányultság szűnt meg vagy terelődött más utakra nálunk. Nem biztos, hogy ez rossz. Sőt az se biztos, hogy rossz, hogy azok az írók, akik ugyan írónak tartották magukat, de valójában az érdeklődésük politikai volt, abbaagták az

írást és politikusokká lettek. Így legalább tisztázódott a helyzet.

– *Bármennyire politikai felhangja volt is az irodalom és a művészetek iránti érdeklődésnek a Kádár-korszakban, ez a lehetőségekhez képest meglehetősen aktív és intenzív szellemi életet eredményezett. Hova lett az igény, amelyik ezt életben tartotta?*

– Az új olvasóknál szerintem nem halt ki ez az igény. Csak nemigen tanítják meg őket olvasni az általános és a középiskolákban. Én az egyetemen ezzel küszködöm, gyakorlatilag olvasni tanítom meg a gyerekeket.

– *Hogy értsenek egy szöveget?*

– Igen, meg hogy egyáltalán fölfogják, melyik jelző miért ott van, ahol, meg hogy képesek legyenek az olvasott szöveget a fejükben képpé átalakítani. Ez a legfontosabb mozzanat, amely világszerte nehezzé vált manapság: az emberek nem képesek az olvasott szöveget vízióvá változtatni, pedig ez az olvasás lényege. Ezzel együtt sem hiszem, hogy az új befogadóknál baj lenne az igénnyel. Igaz ugyan, hogy a fiatalok lexikális tudása igencsak csökken, viszont már rendelkeznek a nyugati diákok óriási előnyével, hogy nincs ideológiai szemellenzőjük: nyitottak a legkülönbélebb struktúrákra, rendkívül adaptívak. A műveletlenségnek is megvannak az előnyei. Csak ezt valahogy kezelni kell. A régi olvasók érdeklődése vagy igényessége viszont kétségkívül aláhanyatlott, nemcsak nálunk, másutt is. Én úgy látom, ennek az az oka, hogy olyan vezető értelmiségi rétegekről van szó, amelyek a rendszerváltás után különféle nem teljesen vert helyzetekbe kerültek. Nekik tehát nem érdekük, hogy továbbra is igényesen és magas szinten gondolkozzanak arról az életről, amelyben most már aktívan részt vesznek. Különben szembesülniük kéne sok mindennel, ami nem úgy történt, ahogy el akarják hitetni, szembesülniük kéne sok olyan disznósággal, amelyben lehet, hogy csak passzívan, de részt vesznek, és ez nem érdekük. Úgy látom, ennek keményen szerepe van abban, hogy a

régi stabil olvasók elpártoltak a színvonalas irodalomtól és művészetétől. Jobb vaknak lenni, jobb nem észrevenni, mi folyik. A nyolcvanas években általában a perifériára szorított értelmiség teremtette meg a szellemi életet, és érdekében állt leleplezni, hogy mi folyik itt. Most nem így van. Nem állítom, hogy ez tudatos manipuláció vagy önmanipulálás, de lépten-nyomon öncsalást, önvakítást tapasztalok.

– *Ennyire érdekfüggő az igényesség? Azoknál is, akiknek hosszú időn át arra állt be az agyuk, hogy folyton értelmiségiek a körülöttük lévő viszonyokat?*

– Igen, mert az a kritikus attitűd, amelyik jelen volt a hetvenes-nyolcvanas években, eltűnik, mihelyt valamilyest is hatalmi helyzetbe kerülnek a képviselői, bárhol, politikában, gazdaságban, kultúrában.

– *Nem lehet, hogy csak fogást nem találunk a még teljesen képlekeny viszonyokon?*

– Úgy gondolom, hogy ez az attitűdváltozás az érzelmek és az indulatok szintjén ment végbe, tehát nem tudatos. Ösztönösen elzárkóznak és hátrítanak. Arra szoktak hivatkozni, persze, hogy nincs idejük, de ez nem igaz, régen ugyanannyit kellett dolgozni, mint ma. Inkább attól félnek, hogy valahol rossz helyen vannak a társadalomban, nyilván működik még az igazságérzetük, és rosszul viselik, hogy azzal szemben kell ténykedniük. El kell altatniuk a lelkiismeretüket.

– *És miért gondolja, hogy, mint mondta, ez csak ideiglenes állapot?*

– Azért, amiért Kelet-Európában nagyon sok minden nem tudott gyökeresen megváltozni az utóbbi évszázadokban. Bizonyos mélystruktúrák érintetlenek, és itt ezek hozták létre a művészetet az elmúlt kétszáz évben. Márpedig ha ezek nem változnak, megint létrejön majd az a művészet, amelyik erre épül.

– *Mire gondol?*

– Például az erősen feudalisztikus típusú társadalmi berendezkedésre. Ezt lehet kapitalizmusnak is, kommuniz-

musnak is hívni, de az alapvető vonás ugyanaz: meglehetősen archaikus társadalomban élünk, kicsi az ország, és sok minden szűkös itt. Az illúziók is mindig csak meghatározott ideig élnek. Például az, hogy sikerül majd olyanná válnunk, mint a Nyugat. Amikor aztán kiderül, hogy nem megy, amikor kiábrándulnak az emberek, megint csak valláspótléokra van szükségük. És a művészet tipikusan valláspótlékként szokott működni. Sajnos. Nagyon sajnálom, hogy ebben a térségben nem működik például a kollektív műalkotás. Amihez sok ember kell, amihez szervezetség, pénz kell – film, színház –, elég rémes állapotban van az egész térségben. Ugyanaz a helyzet, mint másfél száz évig volt. Megint csak az individuálisan létrehozható művészet fogja ezt túlélni, például az irodalom. Amit ceruzával, papírral meg lehet csinálni, és legfeljebb majd csak húsz év múlva adják ki. Ez nem jó, mert a társadalom fejletlenségét bizonyítja.

– *Vagyis azt mondja, ez a szellemi igénytelenség is, amellyel a lelkiismeret-furdalásos értelmiség védekezik, ugyanaz a rossz reakció, amely korábban is fenntartotta ezeket a mélystruktúrákat?*

– Természetesen.

– *Maga szerint nem történt itt semmi az elmúlt nyolc-kilenc év alatt?*

– Semmi lényeges nem történt. Miért? Volt háború? Volt forradalom? Nem azt mondom, hogy kívánnék egy forradalmat, de radikális változást forradalom meg háború szokott hozni. Szerencsére egyik se volt, arról nem beszélve, hogy a forradalmak is restaurációval szoktak végződni, csak rengeteg vér omlik közben. Itt nem történt semmi, még csak restaurálni se kellett semmit, mert menet közben minden restaurálódott. Az elit se cserélődött le teljesen – nem is lett volna mire lecserélni –, úgyhogy semmi se történt. Bizonyos elmozdulások, legfeljebb. De hogy ezt minek nevezzük, államszocializmusnak vagy államkapitalizmusnak, az majdnem mindegy. Kétségkívül eltűntek nagy vagyonok kézen-közön, volt egy privatizá-

ciónak nevezett rablás, ahogy korábban volt egy államosításnak nevezett rablás, ezek négy-öt évtizedenként változtatják egymást. De valójában semmi sem változott. Bizonyos szakmákban, talán, mondjuk a reklámgrafikában. Más szakmák viszont még jobban devalválódtak, mondjuk az orvosoké, általában a tudományhoz kötött szakmák. A társadalomban viszont csak annyi történt, hogy az emberek tudata megkavarodott. Még hisztérikusabbak szegények, mint voltak.

– *Nem vált nyitottabbá a társadalom, nem épít jobban az egyéni kezdeményezéseket?*

– Nem. Rendkívül szűkös az egyéni kezdeményezések rendelkezésére álló tér. Se az állam nem akarja, se senki más. Az emberek kizsákmányolása talán fokozódott egy picit, ugyanígy a társadalmi polarizáció, de mindkettő így is, úgy is fokozódott volna, hiszen az a csődtömeg, amit a Kádár-rendszer produkált, nem lett volna tartható másként. Tehát sem az emberek életében, sem a nézetekben nem látok gyökeres változást.

124

– *És az az intézményrendszer, amelynek a létrejöttét komoly vívmányként szokták elkönyvelni, és amely sokrétűbb lett, garanciádúsabb, ennek sincs nyoma maga szerint?*

– De igen, van nyoma. Érdekes személyes tapasztalataim voltak ez ügyben. Amikor 95 elején kirúgtak a szolnoki színházból bizonyos indoklással, amelyet én nem fogadtam el, bepereltem az önkormányzatot. Mindenki lebeszélte róla. Hogy úgysem tudok megnyerni egy pert, hiszen itt mindenki mindenkivel össze van fonódva, kisváros, vidék stb. Én meg úgy gondoltam, hogy akkor se nyelek le bármit. És mikor kiderült, hogy a munkaügyi bíróságon nekem adnak igazat, az önkormányzat azonnal kiegyezést ajánlott. Miután minden feltételemet elfogadták, megkaptam, amiért pereltem. Vagyis nem igaz, hogy a bíróság nem önálló hatalmi ágazat. Lehet, hogy vannak városok, ahol mindenféle összefonódások miatt ma sem több, mint a végrehajtó

hatalom eszköze, de Szolnokon nem így volt. És ez nagyon nagy különbség az előző időszakhoz képest. Csak az a baj, hogy ezt az emberek nem tudják, vagy nem élnek vele. Például: nemcsak engem rúgtak ki, hanem színészeket is. Világos volt, hogy húsz-harminc színész sehoh sem kap majd állást. Én akkor már nem mehettem oda, de üzentem nekik, hogy húszan fogadjanak egy ügyvédet, hiszen nekik általam aláírt érvényes szerződésük volt a következő évadra. Nem fogadtak ügyvédet. Nincs benne a gondolkodásukban, hogy ezt meg lehet csinálni. Azt hiszik, ugyanolyan kiszolgáltatottak, mint korábban. Holott a Kádár-rendszerben sem volt olyan egyértelmű a kiszolgáltatottság. Csak hát van egy nagy lelki restség: az emberek nem tanulták meg, hogy a harcokat végig kell harcolni. Ha erre nevelnék őket gyerekkoruktól kezdve, akkor egy sor dolgot nem lehetne megcsinálni velük, amit mind a mai napig megcsinálnak. Akkor lehetne korlátozni az önkényt.

– *Visszatérve magukra irodalmárokat: milyen tényezők határozzák meg, hogy ki hova tartozik?*

– Részemről pusztán szimpátiák. A klikkek nyilván nem ezen az alapon működnek, de én ezekben sohasem vettem részt. Időnként megpróbáltam beszélni, csak hát én sohasem viselkedtem megfelelően. A pártfegyelem nem jellemző rám, és ebből előbb-utóbb mindig bajok származnak.

– *Nem tartozik sehova lényegében?*

– Nem.

– *Lát egyáltalán irányzatokat, ahova tartozhatna?*

– Én nem tudom, mik vannak ma. Ez a posztmodernnek nevezett akármilyen számomra nem létezik. Azt se tudom, hogy engem hova sorolnak, és nem is az én feladatam, hogy minősítsem magam. Ráadásul mindig más módon műveket írok, nincs két egyforma művem, nincs úgynevezett stílem, mindig valami új dolog érdekel, és ehhez mindig újfajta eszközöket próbálok kikovácsolni. De azt hiszem, nincsenek irányzatok, csak

klikkek vannak. Egy irányzat létrejöttéhez ugyanis valamiféle szellemiség kell, az meg nincs. Ami még mindig magas színvonalú, az úgy látom, hogy a veszett fejsze nyele, tehát valaminek a lezárása. Korábbi irányzatok továbbélése. Lehet, hogy ebben én is benne vagyok. De radikálisan új nincs. Lehet, hogy ez a korszak nem is erről fog szólni, hanem korábbi tendenciák összefoglalásáról. Néhány dolgot világosabban lehet látni ma már, mint néhány évtizeddel korábban. Azt érzékelem, hogy a fiatalok, a huszonévesek, akik most kezdenek felbukkanni, azok otthagyták ezt az ideológiai zárt és súlytalanul viccelődő posztmodern. Nekik ez már nem kell. Fölmérték, hogy ez egy adott társadalmi állapotra volt a negatív válasz, mint-hogy azonban ez az állapot megszűnt, a válasz is érvénytelenné, értelmezhetetlenné vált. Elkezdtek tehát megint sztoriban és jellemben gondolkodni, drámában is, regényben is, és azt is érzik, hogy olvasó nélkül nem megy a dolog. Nem lehet tehát teljesen elszakadni az emberektől, anélkül nincsen művészet. Ennyiben tehát vannak egészséges törekvések, kérdés, hogy ezek mennyire lesznek átütőek, milyen társadalmi presztízssük lesz, mennyit harcolnak ki maguknak, illetve mennyire lesz rájuk szüksége a társadalomnak. Ők egyébként szintén klikken kívül vannak.

– *Ezt honnan tudja?*

– Ismerem őket személyesen. Egyrészt tanítványaim vannak köztük, másrészt érdekel, mi van a fejükben, ezért szoktam fiatalokat olvasni.

– *Megszületett a Nappali Ház, amelyben egy generáció intézményesen állt szemben az előzőekkel, megszületett a Törökfürdő, amelyet egy még későbbi generáció hozott létre önmagának: ezeket is klikkeknek nevezi?*

– Nem, mert nincs annyi hatalmuk. Rögön besorolódnak a létező klikkek

alá. Ilyen szempontból azért jól működik a magyar társadalmi struktúra: rendkívül gyorsan elhasználja a fiatalokat, nagyon hamar kihúzza a méregfogukat, besorolja őket, egzisztenciális csábítással, másfajta ideológiák vagy irányzatok alá, és aki nem elég erős, hagyja is. El is hullik. Aki erős, az megpróbál kibújni, de persze nehezebb lesz a sorsa.

– *Vagyis csak egyénileg lehet értelmesen irodalmat művelni?*

– Csak egyénileg. Az irodalom klasszikus értelemben vett művelői – az írók, a költők –, miután a kollektív művészettel, a filmmel, tévével, rádióval, színházzal baj van, mindig egyedül vannak. Azt írják, ami a fejükben meg a lelkükben van, és ezt elég nehéz befolyásolni kívülről. Lehet tehát, hogy nehéz a sorsuk, de szabadok.

– *Ha úgy látja, hogy az erősebb, régebbi klikkek, körök besorolják maguk alá az újabb kezdeményeket, e tekintetben sem változott volna semmi?*

– Nem. A mechanizmus ugyanaz, mint volt. De a törvény szövedéke mindig fölfeslik valahol – tehát egyéni választási lehetőségek vannak. Ez ma is igaz. Ráadásul ezt a kapitalizmusban írta József Attila. Ebben sincs változás. Természetesen nem ugyanabban a társadalomban élünk, de a hatvanas évek és a nyolcvanas évek is különböztek egymástól, hiába esett mindkettő a Kádár-korszakra. A mélystruktúrák viszont ugyanazok. Bár azért van egy különbség: ha az ember a magyarországi délvideki városokban jár, hallja, hogy a szállodai kurvák remekül beszélnek angolul. Amerikai angol beszélnek. És remekül megértetik magukat az SFOR-vagy IFOR-katonákkal. Kétségtelen, hogy a magyar kurvák az elmúlt évtizedekben oroszul nem tanultak meg ilyen jól. Ez igaz. Ez változás.